

Problematika prevođenja kulturoloških elemenata

Križanec, Klaudia

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:107437>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-08**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet
Sveučilišni diplomski prevoditeljski studij

Problematika prevođenja kulturoloških elemenata

Diplomski rad

Studentica: Klaudia Križanec

Mentorica: doc. dr. sc. Nikolina Palašić, prof.

Rijeka, rujan, 2023.

Sažetak

Tema diplomskog rada prevođenje je elemenata kulture. U radu se najprije razmatra sam pojam kulture kao i njezin neizbježan utjecaj na značenje i komunikaciju. Zatim se navode i objašnjavaju pristupi tekstu relevantni za prevođenje elemenata kulture. Nakon toga detaljno se definira i objašnjava sam pojam elementa kulture i razrađuje odabrana taksonomija prijevodnih strategija. Prikupljena teorija primjenjuje se u dijelu rada koji analizira već gotov prijevod s engleskog na hrvatski jezik – podslov šest nasumično odabranih epizoda humoristične serije *Mučke*. Analiza prijevoda pomoći će u boljem razumijevanju teorije, dok će se teorija zauzvat upotrebljavati u evaluaciji prijevoda.

Ključne riječi: kultura, elementi kulture, prijevodne strategije, analiza prijevoda

Abstract

The issue of translating cultural elements

The thesis examines the translation of cultural elements in text. First, the definition of culture as well as its unavoidable effect on meaning and communication is discussed, followed by an overview of approaches to text that are relevant in translating culture. Then, the concept of cultural elements is defined and explained in detail, while the chosen categorization of translation strategies is elaborated upon. This theory is applied in the analysis of an existing translation from English to Croatian – the subtitles of six randomly selected episodes of the TV comedy *Only Fools and Horses*. The analysis of the translation will allow for the better understanding of theory, while the theory will in turn be used in evaluating the quality of the translation.

Key words: culture, cultural elements, translation strategies, translation analysis

Popis sadržaja

1. Uvod	1
2. O kulturi	3
3. Odnos jezika i kulture	5
3.1. Jezična relativnost.....	6
3.2. Kultura i značenje.....	8
4. Pristupi prevođenju kulture.....	10
5. Elementi kulture.....	14
6. Strategije prevođenja elemenata kulture.....	19
7. Analiza prijevoda	23
7.1. Odabrani korpus.....	23
7.2. Pristup tekstu	24
7.3. Pregled elemenata kulture.....	25
7.4. Analiza prijevodnih strategija na primjerima	27
7.4.1. Zadržavanje.....	27
7.4.2. Direktan prijevod.....	30
7.4.3. Specificiranje	31
7.4.4. Generaliziranje.....	32
7.4.5. Supstitucija	37
7.4.6. Izostavljanje.....	42
7.4.7. Službeni ekvivalent	44
7.5. Zaključak analize	46
8. Zaključak.....	47
9. Popis epizoda	48
10. Bibliografija.....	49

Popis tablica i slika

Tablica 1: Klasifikacija Nedergaard-Larsen 18

Slika 1: Pedersenova taksonomija prijevodnih strategija..... 19

1. Uvod

Svaki je prevoditelj svjestan toga da je gotovo nemoguće stvoriti prijevod u kojem se značenje i forma simetrično poklapaju s izvornim tekstom te da su krizne točke u prevođenju neizbježne. Jedan je od razloga tome ukorijenjenost izvorne kulture u jezik. Pojam kulture teško je definirati, ali opće je prihvaćeno da obuhvaća zajednička iskustva i tvorevine neke ljudske zajednice, dok jezik nastaje iz potrebe da se ta iskustva i tvorevine međusobno komuniciraju. Nije onda ni iznenađujuće da svaki jezik sadrži pojmove koji se odnose na pojave specifične za kulturu iz kojeg je proizašao i da njihov prijenos u jezik kulture u kojoj te pojave ne postoje ili su drugačije shvaćene predstavlja problem za prevoditelja.

Teoretičari translatologije počeli su ozbiljnije razmatrati važnost kulture kao čimbenika koji utječe na pristup prevođenju devedesetih godina prošlog stoljeća nakon što su Susan Bassnett i Andre Lefevere definirali koncept kulturnog obrata (Yan, Huang, 2014: 488). Cilj rada razmotriti je i prikupiti njihova saznanja te primijeniti njihovu teoriju na gotovom prijevodu s engleskog na hrvatski jezik. Rad se vodi trima pretpostavkama: kultura uvijek utječe na značenje u jeziku, elementi kulture neizbježni su, elementi kulture nisu nepremostivi. Identifikacijom i klasifikacijom elemenata kulture i postupcima njihova prevođenja bavili su se mnogi teoretičari, a zanimljivo je da su svi nezavisno razvili vrlo slične teorije i podjele. U praktičnom se dijelu rada za analizu prijevoda koristi taksonomija švedskog teoretičara Jana Pedersena. Odabrani prijevod podslov je britanske humoristične serije *Mučke* (eng. *Only Fools and Horses*) prvi put emitirane 1981. godine. Osim interesa za izraze korištene u seriji i svjesnost da su mnogi od njih vezani za kulturu, razlog odabira ove serije je i kombinacija žanra i medija koja će imati veliki utjecaj na prevoditeljeve odluke. Osim toga, može se očekivati da je pojava elemenata kulture učestalija u djelu čija radnja

prati svakodnevan, običan život ne previše različit od onoga stvarnih gledatelja, nego u djelima s elementima fantastike.

2. O kulturi

Kako bismo mogli govoriti o povezanosti kulture i jezika najprije je potrebno pojasniti sam pojam kulture. Velški kulturolog Raymond Williams kulturu naziva „jednom od dvije ili tri najkompliciranije riječi u (engleskom) jeziku“¹ (Williams, 1976: 76) te nudi tri objašnjenja koja su u današnje doba opće prihvaćena:

- a) riječ kultura može se upotrebljavati tako da se odnosi na duhovni ili intelektualni razvoj;
- b) kultura je način života neke ljudske zajednice;
- c) kultura se odnosi na djela koja nastaju intelektualnim ili umjetničkim djelovanjem, na primjer književna ili umjetnička djela.

Prva znanstvena definicija pojma kulture pojavljuje se u knjizi *Primitive Culture* antropologa Edwarda Burnetta Tylora koji je opisuje kao „složenu cjelinu svega što uključuje znanje, vjerovanje, umjetnost, moral, pravo, običaje i sve druge sposobnosti i navike koje čovjek stječe kao član društva“² (Tylor, 1871: 1), dok Hrvatska enciklopedija kulturu definira kao „pojam koji obično označava složenu cjelinu institucija, vrijednosti, predodžaba i praksi koje čine život određene ljudske skupine, a prenose se i primaju učenjem“ (*kultura*, Hrvatska enciklopedija, 2021). Etimologija same riječi dolazi iz latinskog korijena *kolere* koji potječe iz poljodjelstva, a znači njegovati, uzgajati, kultivirati. John Hartley tvrdi da za pojam „kultura“ nije moguće utvrditi fiksnu definiciju čak i ako znamo točan kontekst u kojem ga koristimo zato što je multidiskurzivan (usp. Hartley 2002: 51). Razlog postojanja njegovih različitih značenja je to što je korišten u

¹ “Culture is one of the two or three most complicated words in the English language.” (Williams, 1976: 76)

² “(Culture) is that complex whole which includes knowledge, belief, art, law, morals, custom, and any other capabilities acquired by man as a member of society.” (Tylor, 1871: 1)

brojnim diskursima kroz povijest. Proizlazi iz kultivacije tla što je kasnije preneseno na kultivaciju drugih bića poput bakterija. Pojam se prvi put pojavljuje u figurativnom značenju „kultiviranja umova“ u šesnaestom stoljeću, a odnosio se na težnju za materijalnim dobrima. U devetnaestom stoljeću preuzima ga takozvana intelektualna elita koja ga definira kao potragu za duhovnom savršenosti kroz znanje i proučavanje „fine“ umjetnosti, književnosti i glazbe. Protivnici ovakvoj definiciji kulture smatrali su je previše isključujućom i elitističkom te se u kasnom devetnaestom stoljeću razvio pokret kulturalnih studija s Hoggartom i Williamsom na čelu. Williamsova nova definicija kulture kao određenog načina života naroda, skupine ili razdoblja suprotna je onima koje ju definiraju kao materijalno, intelektualno ili umjetničko nasljeđe. U dvadesetom stoljeću kultura se počinje upotrebljavati kao centralni koncept u antropologiji, označavajući ljudske fenomene koji se ne nasljeđuju genetski. U američkoj antropologiji termin je imao dva značenja: ljudsku sposobnost da svoja iskustva predstave simbolima te načine na koje ljudi u različitim dijelovima svijeta klasificiraju i predstavljaju svoja zajednička iskustva. Ako je kultura skup znanja, iskustava i načina života koji je stečen u zajedništvu, onda kultura predstavlja i način identifikacije i pripadnosti. Etimologija je dakle prikladna zato što kultura neke zajednice nije statičan element već se razvija i mijenja kroz povijest te zajednice.

Vraćajući se na multidiskurzivnost pojma, Chris Barker i Dariusz Galasinski napominju kako je bitnije odrediti svrhu kojom definiramo kulturu nego stvoriti samu definiciju kulture (usp. Barker, Galasinski, 2001: 3). Za potrebe ovoga rada, kojemu su tematika elementi kulture u jeziku i prijenos tih elemenata u drugi jezik, kulturu je potrebno definirati tako da se u obzir uzme njezin odnos s jezikom.

3. Odnos jezika i kulture

Nedvojbena je činjenica da su jezik i kultura nerazdvojni. To su dva elementa čovječanstva nastala na isti način – postepeno se razvijajući, jedan iz zajedničkih životnih iskustava zajednice, a drugi iz potrebe da se ta zajednička iskustva međusobno komuniciraju. Jezik nije moguće odvojiti od zajednice koja ga je stvorila – on ne nastaje sam od sebe, niti je statičan i nepromjenjiv. Kad učimo novi jezik, gotovo uvijek učimo i elemente kulture naroda kojemu taj jezik pripada te etimologija skoro svake riječi ima povijest u načinu života zajednice iz koje je proizašla. Neke su od njih univerzalnije, poput riječi „mama“ ili „tata“, zato što izražavaju nešto što je zajedničko cijelom ljudskom rodu, dok druge postoje samo za specifične zajednice. Kultura je važan element na koji prevoditelji itekako moraju obratiti pažnju jer, u suprotnom, prijevod neće biti adekvatan. Status kulture u prevođenju također se razvijao postepeno.

Lingvistkinja Claire Kramersch detaljno se bavi povezanošću jezika i kulture u knjizi *Language and Culture* (1998) u kojoj im definira tri odnosa. Prvi je taj da jezik izražava kulturnu realnost – ljudi jezikom izražavaju zajednička iskustva, tj. činjenice, ideje, događaje, kao i vlastita stajališta i uvjerenja koja je moguće komunicirati zato što ih dijele s drugim ljudima. Zatim, jezik utjelovljuje kulturnu realnost – osim što ljudi pomoću jezika izražavaju svoja iskustva, oni ih kroz jezik i stvaraju. Ovime Kramersch želi reći da sam način na koji ljudi upotrebljavaju medij kojim komuniciraju stvara značenja koja su razumljiva grupi ljudi koja ga koristi. Treći odnos jezika i kulture koji definira je taj da jezik simbolizira kulturnu realnost – jezik je simbol neke skupine ljudi i pomoću njega se pripadnici te skupine međusobno prepoznaju, dok se ostali, koji ga ne govore, isključuju. Zabrana govora nekog jezika obično se shvaća kao socijalno neprihvatanje kulture kojoj pripada (usp. Kramersch, 1998: 3).

Zajednice se ne razlikuju samo po gramatičkim, leksičkim i fonološkim značajkama svog jezika nego i po tome o čemu odlučuju razgovarati, po tome kako izlažu informacije i po stilu komuniciranja. Kao primjer Kramsch navodi činjenicu da su Amerikanci navikli zahvaljivati na dobivenim komplimentima, dok će ih Francuzi nastojati umanjiti – to su reakcije koje ovise o različitim vrijednostima u kulturama. Kultura se također mora sagledati iz povijesnog aspekta. Sadašnji običaji potječu od zajedničke povijesti i tradicije. Ti su običaji i načini ponašanja kroz vrijeme toliko ukorijenjeni u zajedničku svijest da se često smatraju prirodnima. Takav dijakronički pogled na kulturu prikazuje način na koji neka zajednica predstavlja samu sebe pomoću svojih materijalnih proizvoda stvorenih kroz vrijeme; spomenika, umjetničkih djela, tehnoloških dostignuća. Ona prikazuju razvitak povijesnog identiteta te zajednice. Takva materijalna kultura sačuvana je kroz institucije kao što su muzeji, škole i mediji. Jezik također ima veliku ulogu u očuvanju kulturne povijesti – kroz pisani medij (usp. Kramsch, 1998: 7).

3.1. Jezična relativnost

Još jedno osnovno pitanje koje se tiče odnosa jezika i kulture jest na koji način jezik utječe na čovjekove kognitivne procese. Počevši u devetnaestom stoljeću, njemački lingvisti poput Wilhelma von Humboldta i Johanna Herdera predlagali su da jezik kojim netko govori utječe na način na koji ta osoba vidi svijet. U ranom dvadesetom stoljeću tu zamisao prihvatio je i Edward Sapir, američki antropolog i lingvist koji je zaslužan za dokumentiranje kulture i jezika nestajućih Indijanskih plemena. Sapir je vjerovao da nije moguće sasvim razumjeti svjetonazor neke zajednice dok se ne upozna i njezin jezik. Njegov je student Benjamin Lee Whorf smatrao da jezik u potpunosti određuje svjetonazore zajednice, te postao vodeći zagovornik te zamisli, tvrdeći da razlike u jezicima dovode do posljedica u kognitivnim funkcijama čovjeka. Njegova se

razmatranja nazivaju Sapir-Whorfovom hipotezom (iako Sapir i Whorf nikada nisu izdali službene zajedničke radove) (usp. Hussein, 2012: 643-644).

Sapir-Whorfova hipoteza ili jezična relativnost prijedlog je da jezik u potpunosti utječe na to kako netko razmišlja o stvarnosti u kojoj živi. Kako bi bolje ilustrirao zamisao Whorf se prisjeća anegdote iz vremena kada je radio kao procjenitelj rizika od požara: kada bi prazne bačve benzina na sebi imale oznaku „prazno“, prolaznici bi u njih bacali opuške cigareta, ne shvaćajući da bi i sami preostali ispušni plinovi iz tih bačvi mogli uzrokovati eksploziju. Prema Whorfu, sama riječ „prazno“ za prolaznike je označavala nešto neutralno i bezopasno, zbog čega nisu ni razmišljali o tome da bi moglo biti opasnih posljedica. Dakle, korišteni jezik oblikovao je njihovu percepciju stvarnosti pred njima. Na isti način, Whorf je tvrdio da zbog toga što govornici jezika hopi nemaju riječi za linearno izražavanje vremena uopće ni ne mogu tako poimati vrijeme te da će zbog toga uvijek postojati razina neprevodivosti između dva jezika. Mnogi lingvisti i antropolozi osporili su Whorfove tvrdnje o jeziku hopi, a njegova je hipoteza postala predmetom kontroverze zbog toga što je pretpostavljala da znanstvena otkrića više nisu univerzalno valjana zbog jezika na kojima su izražena. Još jedan veliki razlog kontroverze je taj što Sapir-Whorfova hipoteza vrlo lako može dovesti do predrasuda i rasizma jer bi se njome mogla pokušati opravdati pretpostavka da govornici jednog jezika nisu na istoj intelektualnoj razini kao govornici nekog drugog jezika (usp. Kramersch, 1998: 11-12).

Ova „jaka verzija“ Sapir-Whorfove hipoteze, također zvana jezični determinizam, brzo je izgubila naklonost javnosti. Međutim, njezina „slabija verzija“, koja tvrdi da jezik utječe, ali ne određuje naše razmišljanje, opće je prihvaćena. Slabija verzija hipoteze podržana je otkrićima da postoje kulturološke razlike u tome kako zajednički pojmovi bude semantičke asocijacije. Istraživanja su provedena na djeci koja govore jezik navaho i djeci koja govore engleski jezik. U

jeziku navaho, različiti glagoli označavaju radnju podizanja predmeta ovisno o tome kojeg je predmet oblika. Na primjer: kako bi se izrazilo podizanje okruglog predmeta upotrebljavat će se drukčiji glagol od izražavanja podizanja duguljastog predmeta. Kada se djecu pitalo da između žute špage ili plavog štapa odaberu predmet koji po sličnosti najviše paše uz plavu špagu, djeca koja govore samo jezik navaho odabrala su žutu špagu ovisno o obliku predmeta, dok su djeca koja govore samo engleski jezik odabrala plavi štاپ ovisno o zajedničkoj boji predmeta. To ne znači da te dvije skupine djece imaju različito poimanje predmeta i boja, već su im asocijacije na predmete drugačije ovisno o jeziku koji govore. Dakle, slabija verzija Sapir-Whorfove hipoteze ne smatra da jezik u potpunosti određuje ljudske kognitivne procese, već dovodi do razlika u svrstavanju semantičkih značenja (usp. Kramsch, 1998: 14).

3.2. Kultura i značenje

Ferdinand de Saussure jezik je definirao kao sustav dogovorenih znakova koji se sastoje od dva elementa: označitelja (*signifier*) i označenika (*signified*) (usp. *znak*, Hrvatska enciklopedija, 2021). Označitelj je riječ, primjerice *ruža*, dok je označenik koncept na kojeg se taj označitelj odnosi. Znak je, dakle, odnos između ta dva elementa. Za nekoga tko ne može povezati riječ *ruža* s konceptom cvijeta na kojeg se odnosi, ta je riječ samo beznačajan zvuk ili natpis. Referent je jedinstveni entitet u svijetu na kojeg se odnosi znak izgovoren u specifičnom iskazu, a referencija je njihov odnos. Znak može imati značenje ako nema referenta. Značenje može biti denotativno i konotativno (usp. *denotacija*, Hrvatska enciklopedija, 2021). Denotativno značenje doslovno je i izravno se odnosi na koncept u pitanju. Riječ *srce* ima denotativno značenje organa zaslužnog za pumpanje krvi kroz vene. Denotativno značenje nema jednak omjer u svim jezicima – na primjer, dok u hrvatskom jeziku riječ *ruka* obuhvaća cijeli ud od ramena do prstiju, njezin ekvivalent u

engleskom jeziku *hand* označuje samo dlan. Konotativno značenje odnosi se na asocijacije vezane za neki pojam – dodatno značenje koje se dobiva s obzirom na kontekst. Riječ *srce* može nekoga asociirati na ljubav, pa u izrazu *srce moje* riječ srce neće poprimiti svoje doslovno značenje organa koji pumpa krv već voljene osobe. Ove asocijacije također variraju od kulture do kulture. U hrvatskom jeziku riječ *duša* često asociira na dobrotu, dok njezin ekvivalent u engleskom jeziku *soul* nema takvu asocijaciju. Postoji i treća vrsta značenja, a to su ikone koje predstavljaju sličnost između forme i značenja nekog znaka (Kramsch, 1998: 16). Znak je ikona ako su mu forma i značenje na neki način slični – na primjer, usklici poput *hura!* i *vau!* oponašaju zvukove koje čini osoba koja prolazi kroz osjećaje radosti i zapanjenosti, iako se ti sami usklici značenjski ne odnose na te osjećaje. Ove ikone nisu univerzalne i znatno se razlikuju među različitim kulturama, zbog čega prevoditelj mora voditi računa da ih ne prevede kao nešto što će ciljanoj kulturi biti nerazumljivo ili neobično.

4. Pristupi prevođenju kulture

Godine 1990. teoretičari Susan Bassnett i Andre Lefevere izdali su zbirku eseja naslovljenu *Translation, History and Culture* u kojoj su sabrali svoja mišljenja o tadašnjem stanju translatologije kao znanosti te prvi put definirali kulturni obrat u prevođenju. Kulturni obrat podrazumijeva prelazak s prijašnjih lingvističkih pristupa prevođenju koji su bili orijentirani prema pronalaženju ekvivalencije na kombiniranje vantekstualnih kulturnih čimbenika u proizvodnji i proučavanju prijevoda. Kultura je postala nova prijevodna jedinica. Prema Bassnett, jedno od prvih naziranja kulturnog obrata Even-Zoharova je teorija polisistema, objavljena 1970. godine, prema kojoj se književna djela ne smiju proučavati zasebno već kao dio šireg literarnog, socijalnog, kulturnog i povijesnog okvira (usp. Bassnett, 1998: 124). Prevedena literatura može utjecati na domaću literaturu kulture u koju je uvezena. Snell-Hornby nadovezuje da u ovakvom sustavu, prevedena djela nisu samo kopija originalnog teksta već zasebni tekstovi koji imaju utjecaj na ciljanu kulturu (usp. Snell-Hornby, 1988: 24). Teorija polisistema pokrenula je mišljenje da bi translatologija trebala biti zasebno, interdisciplinarno znanstveno područje, a ne samo dio lingvistike i književnosti te da ima puno zajedničkog s kulturologijom. Počela su se postavljati pitanja o tekstualnim i vantekstualnim „okovima“ i normama kojih se prevoditelj drži tijekom prevođenja. Andre Lefevere predložio je teoriju „pokroviteljstva“, u kojoj tvrdi da na literarni sistem, osim unutarnjih čimbenika poput kritičara, učitelja i samih prevoditelja utječu i vanjski čimbenici – pokrovitelji, to jest bilo tko tko ima moć u odlučivanju hoće li se neko književno djelo prevesti i na koji način (usp. Bassnett, 1998: XVI).

Čak i prije kulturnog obrata postavljala su se pitanja o prevoditeljevoj vidljivosti, a sam koncept vidljivosti djelomično ovisi o tome kako prevoditelj postupa elementima kulture. Iako su to strategije koje su se koristile od davnina, Lawrence Venuti formulirao je koncepte

podomaćivanja (*domestication*) i postranjivanja (*foreignization*) u knjizi *The Translator's Invisibility: A History of Translation* (1995). Kod podomaćivanja se nastoji da se proizvedeni prijevod što više uklapa u ciljanu kulturu, gubeći tako elemente kulture izvornog teksta. U tom je slučaju prevoditelj nevidljiv. Kod postranjivanja prijevod sadrži elemente kulture izvornog teksta, tako zadržavajući „stranost“ originala i osjećaj čitatelja da čita prijevod, a ne originalni tekst, čineći prevoditelja vidljivim. Dihotomija podomaćivanja i postranjivanja kulturološke je problematike više nego lingvističke te se može primjenjivati samo na tekstovima koji imaju kulturološke elemente. Venuti tvrdi da za podomaćivanje u prijevodima postoji i politički razlog – prema njemu, suvremena anglo-američka kultura, koja je sklonija podomaćivanju nego postranjivanju, prevođenje smatra nekom vrstom kolonizacije. O strategijama postranjivanja i podomaćivanja govorio je Friedrich Schleiermacher još 1813. godine kada je predložio da prevoditelj ima dva izbora: približiti čitatelja autoru ili autora čitatelju. Venuti je, kao Schleiermacher, bio skloniji postranjivanju, misleći da podomaćivanje nije pravedno prema izvornoj kulturi jer briše njezine vrijednosti (usp. Venuti, 1995: 20).

Juliane House navodi dihotomiju koja vrlo nalikuje Venutijevoj: na „očiti, otvoreni“ (*overt*) i „prikriveni, nevidljivi“ (*covert*) prijevod. Tvrdi da se očiti prijevod zahtjeva kod tekstova koji su na specifičan način vezani za svoju izvornu kulturu i zajednicu, poput povijesnih tekstova ili umjetničkih radova koji su stekli „bezvremenski“ status te mogu biti interesantni za širu publiku, ali su svejedno vezani za kulturno specifični period. Kod ovakvog prijevoda nastoji se da izvorni tekst u prijenosu ostane netaknut koliko je god to moguće. Očiti prijevod usmjeren je na tekst i autora. Za razliku od njega, prikriveni prijevod koristi se kod tekstova koji nisu specifični za neku kulturu. Ovakav je prijevod usmjeren na čitatelja te se smatra zasebnim tekstom. Funkcionalna ekvivalencija moguća je kod prikriivenog prijevoda, dok kod očitog nije. House navodi koncept

kulturnog filtera (*cultural filter*) kojeg prevoditelj koristi u prikrivenom prijevodu. Kulturni filter primjenjuje karakteristike ciljne kulture na izvorni tekst (usp. House, 2015: 65-68).

Američki lingvist Eugene Nida formulirao je pojmove dinamičke i formalne ekvivalencije u knjizi *Toward a Science of Translating* (1964.) Ta dva pristupa imaju velike razlike u postupanju s elementima kulture. Formalna ekvivalencija nastoji zadržati formu i sadržaj izvornog teksta, te je u njoj bitna vjernost originalu. Dinamička ekvivalencija pak nastoji da prijevod proizvede jednak učinak na čitatelja kao što bi proizveo i original. Nidinin riječima, razumljivost se ne mjeri samo po tome jesu li riječi u pitanju razumljive ili rečenice gramatički složene, već po sveukupnom učinku koje poruka ima na onoga tko ju je primio³ (Nida, Taber, 1969: 22). Nida se prvenstveno bavio prevođenjem Biblije te je njegovo istraživanje dinamičke ekvivalencije usredotočeno na prevođenje hebrejskih izraza iz Biblije čija su prenesena značenja vrlo drukčija od doslovnih. Fokus dinamičke ekvivalencije nije na formi i stilu originala te su kritičari smatrali da prelazi granicu između prijevoda i adaptacije. Kao odgovor Nida uvodi pojam funkcionalne ekvivalencije, koja je zapravo poboljšana verzija dinamičke ekvivalencije, i tvrdi da se na formu originalnog teksta također treba obraćati pažnju jer i sama forma ima značenje. Međutim, dosljedno prenošenje smisla izvornog teksta uvijek će biti važnije od prenošenja forme.

Teoriju Skoposa formirao je Hans J. Vermeer 1978. godine. Evidentno u prijevodu same riječi Skopos (grčki *svrha*), Vermeer tvrdi da je prevođenje motivirano svrhom i ciljem. Prevođenje je radnja, a svaka radnja ima određeni cilj te se po tom cilju vrednuje adekvatnost prijevoda. Svaka situacija je različita i zahtjeva različite strategije prevođenja ovisno o svrsi, a ciljana publika najvažniji je čimbenik koji određuje tu svrhu. Prevoditelj, kao pravi primatelj poruke izvornog

³ "Intelligibility is not to be measured merely in terms of whether the words are understandable and the sentences grammatically constructed, but in terms of the total impact the message has on the one who receives it."

teksta, pod uvjetima svoje kulture stvara prijevod na temelju vlastitih pretpostavki o tome kakve su potrebe, očekivanja i znanje ciljane publike prijevoda (usp. Reiss, Vermeer, 2014: 85).

5. Elementi kulture

Prilikom prevođenja uvijek će postojati elementi koji za prevoditelja postavljaju problem. Jan Pedersen te elemente naziva kriznim točkama u prevođenju (*translation crisis points*), pozivajući se na Lorschera koji razlikuje nestratesko i stratesko prevođenje. U prvom slučaju, prijevod prevoditelju na um dolazi „automatski“ i on bez problema pronalazi ekvivalentni segment u ciljnom jeziku. Stratesko se prevođenje pak odnosi na segmente koji zahtijevaju svjesno korištenje prijevodnih strategija i „rješavanje problema“ (usp. Pedersen, 2011: 41). Osim igara riječi i pjesama, upravo su elementi kulture često krizne točke u prevođenju. U teoriji prevođenja mnogo se govori o njima – svaki teoretičar nudi vlastiti koncept i definiciju, koje se u mnogim usporedbama razlikuju samo po opsegu.

Termin *realije* definirali su bugarski prevoditelji Vlahov i Florin. Realije predstavljaju leksičke jedinice koje označuju predmete, fenomene i običaje koji su prisutni u izvornoj jezičnoj zajednici, a neprisutni u ciljnoj, i nemaju ekvivalent u ciljnom jeziku (usp. Vlahov i Florin 1986/2012, preuzeto iz Kharina, 2018: 12). Vlahov i Florin podijelili su realije na tri kategorije: geografiju, etnografiju i politiku/društvo, koje su svrstali u razne potkategorije.

Pedersen u svojim istraživanjima problematične elemente naziva *extralinguistic cultural references* (hrv. izvanjezične kulturne referencije), definirajući ih kao lingvističke izraze koji se odnose na izvanjezične pojave (primjerice mjesta, osobe, običaje, hranu) koje netko tko nema enciklopedijsko znanje o kulturi iz koje su proizašli neće razumjeti čak i ako razumje jezik u pitanju. Iako priznaje da je njegova definicija slična definiciji realija, odbija upotrebljavati taj termin zato što zbog njegovoga doslovnog značenja može stvoriti pomisao da kulturne referencije isključuju fiktivne fenomene (primjerice fiktivne likove koji su duboko ukorijenjeni u kulturu).

Kao što samo ime kaže, da bi se takvim smatrali njegovi elementi kulture moraju ispunjavati i kombinirati dva kriterija. Izvanjezičnost znači da se odnose na pojave u stvarnom svijetu, a ne na pojedinosti jezičnih sustava, ali taj kriterij koristan je samo kada referent u pitanju zahtjeva znanje o kulturi. Pedersen navodi primjer, napominjući da jedna osoba može imati znanje jezika bez da ima znanje o kulturi jezične zajednice, isto kao što je moguće i obratno: osoba koja poznaje engleski jezik lako će razaznati da se riječ *tree* odnosi na drvo, pojavu iz stvarnog svijeta. Zbog toga, riječ *tree* ne smatra se elementom kulture kada se prevodi iz engleskog na hrvatski jezik. Suprotno tome, osoba koja poznaje zasebna značenja termina *finishing school* moći će raspoznati da se radi o školi, ali bez enciklopedijskog znanja o engleskoj kulturi neće imati pristup informaciji da je referent vrsta škole u kojoj djevojke iz imućnih obitelji uče društvene vještine prikladne građanima viših društvenih slojeva. Pedersen navodi osobna imena kao elemente kulture koje je najlakše identificirati kao takve, jer samo poznavanje jezika u tom slučaju neće ponuditi čitatelju nikakvu informaciju. Dakako, napominje da jedan jezik može imati više jezičnih zajednica pa tako i više kultura – primjerice, elementi kulture u britanskom engleskom možda će biti nerazumljivi govornicima američkog engleskog ili australskog engleskog. Iako tvrdi da elemente kulture sačinjavaju izvanjezične pojave, u njih ubraja i „sivu zonu“ koju čine pojmovi koji bi se mogli shvatiti kao unutarjezični elementi, ali su toliko povezani s izvanjezičnom kulturom da ih se ne može zanemariti. Kao primjer ubraja formalne titule i izraze iz slenga. (usp. Pedersen 2011; 44-48).

J. F. Aixela, koji problematične elemente naziva *culture-specific items* (CSI), tvrdi da ih mnogi autori izbjegavanju definirati i da ih određuju prema kolektivnoj intuiciji, što dovodi do prevelike proizvoljnosti kao i poimanja da su oni statični i nepromjenjivi. Napominje da kulturno specifični elementi ne postoje sami za sebe u izvornom tekstu, već se manifestiraju u prijenosu na

drugi jezik, zbog čega o njima možemo govoriti samo kada se radi o uspoređivanju dvaju kultura. Aixela daje primjer prevođenja figurativne slike jaganjca iz Biblije. Zbog značajnosti Biblije u zemljama Zapada, u mnogim europskim kulturama, kao i u Hrvatskoj, janje asocira na nevinost i bespomoćnost. Kad bi se taj koncept prenosio iz jednog europskog jezika u drugi ne bi se smatrao kulturno specifičnim. Međutim, kada bi ga se prenosilo u jezik neke kulture u kojoj Biblija nije imala utjecala te koncept janjeta nije poprimio asocijaciju na nevinost, onda bi bio element kulture (usp. Aixela, 1996: 57-59). Tu se vidi još jedan problem kod definiranja elemenata kulture. Iako su već definirani kao slučajevi u kojima ekvivalentni fenomen u potpunosti nedostaje u jednoj od dvije kulture, postoje i slučajevi kada izvanjezični fenomen postoji u obje kulture, ali u znatno drukčijem obliku ili funkciji, ili pak s različitim konotacijama. Na primjer, koncept obrazovnog sustava može biti vrlo različit u dvije promatrane kulture. Iako fenomen postoji u objema kulturama, razlike u njihovim oblicima mogu dovesti do problema u komunikaciji.

Bitno je uzeti u obzir i promjenjivost kroz vrijeme. Elementi kulture, pogotovo u doba globalizacije, mogu izgubiti svoj status kao takvih kada se udomaće u nekoj stranoj kulturi. Jedan takav primjer koncept je *Halloweena* ili Noći Vještica, koji je donekle izgubio status kulturno specifičnog elementa kada se taj nekada čisto američki praznik počeo slaviti i među djecom u drugim zemljama, uključujući i Hrvatsku. Pedersen uvodi koncept *transkulturalnosti* kao parametar kojim se određuje koliko je neki element prepoznatljiv u ciljnoj kulturi. Vodeći se po dijagramu R. Leppihalme, elemente kulture dijeli na tri vrste ovisno o njihovoj razini transkulturalnosti. Transkulturalni element prepoznatljiv je u obje kulture koje se uspoređuju pa zato ne stvara probleme u prevođenju (ali nije prepoznatljiv u nekim drugim kulturama). Monokulturalni element prepoznatljiv je samo u jednoj od dvije kulture i većina će ga članova izvorne kulture prepoznati, iako ne nužno svi. Infrakulturalni element vezan je za izvornu kulturu,

ali toliko je specifičan da će biti poznat samo maloj količini njezinih pripadnika. Kao primjer monokulturalnog elementa koji je s vremenom postao transkulturalni Pedersen navodi *Pocahontas*, pripadnicu Indijanskog plemena čije je ime prije objavljivanja Disneyjeva filma istog naziva 1995. godine bilo nepoznato mnogim ljudima izvan Sjeverne Amerike. Navodi prijevod knjige iz 1989. s engleskog na norveški jezik u kojoj se spominje njezino ime. Prevoditelj ga je preveo kao *Indijanska princeza* jer je pretpostavio da ciljnoj kulturi neće biti poznato. U 2023. godini, može se pretpostaviti da je većina ljudi upoznata s imenom *Pocahontas* i ne znajući sve o njezinu životu makar može prepoznati konotaciju na Indijanski narod (usp. Pedersen, 2011: 106-109)

Što se tiče podjele izvanjezičnih elemenata kulture ovisno o njihovoj ulozi u stvarnom životu, Birgit Nedergaard-Larsen nudi najdetaljniju klasifikaciju (Nedergaard-Larsen, 1993):

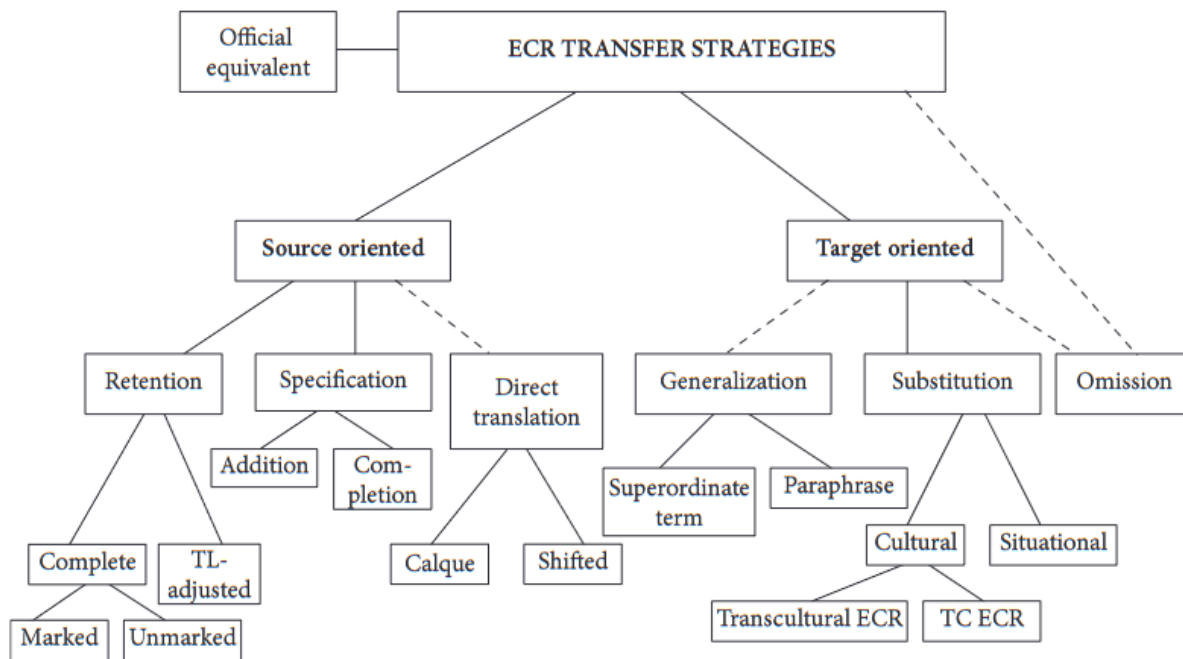
Zemljopis	Zemljopis Meteorologija Biologija	Planine, rijeke, vremenske prilike, klima, flora i fauna
	Kulturološki zemljopis	Regije, gradovi, ulice, ceste, itd.
Povijest	Građevine	Spomenici, zamci, itd.
	Događaji	Ratovi, revolucije, praznici
	Ljudi	Istaknute povijesne ličnosti
Društvo	Gospodarstvo	Trgovina i industrija, opskrba energijom itd.
	Društveni ustroj	Obrana, pravosudni sustav, policija, zatvori, lokalna i državna vlast
	Politika	Upravljanje državom, ministarstva, izborni sustav, političke stranke, političari, političke organizacije
	Socijalni uvjeti	Grupe, supkulture, životni uvjeti, životni problemi
	Način života, običaji	Smještaj, prijevoz, hrana, obroci, odjeća, stvari koje se svakodnevno koriste, obiteljski odnosi

Kultura	Religija	Crkve, obredi, moral, svećenici, biskupi, vjerski blagdani, sveci
	Obrazovanje	Škole, fakulteti, sveučilišta, razine obrazovanja, ispiti
	Mediji	Televizija, radio, novine, časopisi
	Kultura, razonoda	Muzeji, umjetnička djela, književnost, autori, kazališta, kina, glumci, glazbenici, idoli, restorani, hoteli, noćni klubovi, kafići, sportaši

Tablica 1: Klasifikacija Nedergaard-Larsen

6. Strategije prevođenja elemenata kulture

Utvrdivši elemente kulture moguće je govoriti o načinima njihova prevođenja. Jan Pedersen razvio je detaljnu taksonomiju podijeljenu na strategije orijentirane na izvorni jezik i ciljni jezik (Pedersen, 2011: 75):

Taxonomy of ECR transfer strategies

Slika 1: Pedersenova taksonomija prijevodnih strategija

Pedersen napominje da je njegovo korištenje riječi strategija proizvoljno. Različiti teoretičari u svojim taksonomijama koriste različite nazive, no Pedersen, čija će se taksonomija u ovom radu demonstrirati u analizi gotovog prijevoda, strategijom naziva rješavanje problema na „lokalnoj“ razini, dok donošenje većih odluka, koje se tiču cijelog teksta, naziva metodama. Ova taksonomija produkt je stalnog usavršavanja i nadograđivanja, a stvorena je s podslovljavanjem na umu.

1. Strategije orijentirane prema izvoru (*source oriented strategies*)

a) **Zadržavanje** (*retention*):

Prilikom prevođenja, element kulture u izvornom tekstu ostaje nepreveden u tekstu na ciljnom jeziku – nepromijenjen ili s manjim promjenama kako bi se prilagodio gramatici ciljnog jezika. Ako je nepromijenjen, najčešće se to označava navodnicima ili kurzivom. Ova strategija najvjernija je izvornom jeziku od svih zato što nije ni došlo do prevođenja.

b) **Specificiranje** (*specification*):

Prilikom upotrebljavanja ove strategije element kulture izvornog jezika ostaje nepromijenjen u tekstu na ciljnom jeziku, ali dodaju se nove informacije koje nisu prisutne u izvornom tekstu kako bi se čitatelju prijevoda pojasnilo o čemu se radi. To se može učiniti nadopunjavanjem (*completion*) ili dodavanjem (*addition*). Nadopunjavanje se događa kada prevoditelj ispisuje informaciju koja je neizrečena u nazivu elementa izvornog teksta – primjerice ispisivanje punog naziva gdje je u izvornom tekstu kratica ili pisanje imena osobe dok se u izvornom tekstu nalazi samo prezime. Prevoditelj nadopunjuje informaciju s kojom čitatelj prijevoda možda nije upoznat. Dodavanje je ispisivanje neizrečene informacije koja nije u nazivu elementa kulture već u smislu ili konotaciji. Primjerice, ako izvorni tekst spominje nogometaša imenom a prevoditelj utvrdi da ciljna publika neće znati da se radi o nogometašu, to će nadodati ispred njegova imena. Specificiranje također nastupa zamjenom nekog pojma njegovim hiponimom ili meronimom. U svim slučajevima, ova strategija smanjuje opseg značenja.

c) **Direktan prijevod** (*direct translation*):

Direktan se prijevod najčešće koristi kod prevođenja naziva koji se sastoje od imenica, primjerice tvrtki i institucija. Radi izbjegavanja zabuna, Pedersen ne koristi već ustanovljen termin doslovnog prijevoda. Direktan prijevod dijeli na kalk (*calque*) i prijevod s pomakom (*shifted*). Kalk je već ustanovljen oblik doslovnog prevođenja u kojem se riječ ili fraza prevodi morfem za morfem, te, ako se odabere umjesto postojećeg ustanovljenog službenog ekvivalenta, može zvučati neobično ciljnoj publici. Direktan prijevod s pomakom znači promjenu vrste riječi ili zamjenu glavne riječi u izrazu.

2. Strategije orijentirane prema cilju (*target oriented strategies*)

a) **Generaliziranje** (*generalization*):

Generaliziranje ili poopćavanje je strategija u kojoj se specifični elementi kulture zamjenjuju nečim općenitijim. Pedersen navodi dva načina. Prvi je zamjena pojma s njegovim hiperonimom ili meronimom, a drugi je parafraziranje. Iako prvi slučaj nalikuje na već spomenutu strategiju dodavanja, dodavanje je zapravo rezultat spajanja zadržavanja i generaliziranja, a razlika je i u tome što generaliziranje stvara općenitiji pojam, dok mu dodavanje sažima značenje. Parafraziranje uklanja element kulture iz izvornog teksta te ga zamjenjuje njegovim značenjem. Generaliziranje je strategija koja, suprotno specificiranju, proširuje opseg informacija koje sadrži.

b) **Supstitucija** (*substitution*):

Supstitucija je zamjena elemenata kulture izvornog jezika s elementom kulture ciljnog jezika na temelju sličnosti uloga koje ti elementi igraju u svojim kulturama (*cultural substitution*) ili s nečim drugim što se uklapa u situaciju, a što će čitatelji

prijevida bolje razumjeti (*situational substitution*). U prvom slučaju prevoditelj ima dva izbora – upotrijebiti element kulture karakterističan samo za ciljnu kulturu, ili transkulturalni element iz ciljne ili neke treće kulture koji je poznat u više kultura. Kod supstitucije referent elementa kulture izvornog jezika i ciljnog jezika drukčiji je. Ova strategija ne koristi se u slučajevima gdje je primarni cilj izvornog teksta informacija već utjecaj – posebice kod humorističnih tekstova. Situacijska supstitucija mijenja smisao izvornog elementa kulture kompletno, te prijevodni element nema nikakvu povezanost s izvornim elementom osim što se uklapa u situaciju.

c) **Izostavljanje** (*omission*):

Potpuno izostavljanje izvornog elementa kulture u prijevodu. Izostavljanje je moguće jedino u slučajevima kada element kulture nema komunikativnu funkciju u tekstu.

Pedersen navodi još jednu strategiju koju nije svrstao u svoju taksonomiju zato što je smatra gotovim rješenjem, a to je korištenje **službenog ekvivalenta** (*official equivalent*). To je zamjena izvornog elementa kulture s ekvivalentom koji je već otprije odlučan, te prevoditelj ne mora o njemu previše razmišljati. Neki od elemenata koji ovdje spadaju su mjerne jedinice, imena mjesta, poznati fiktivni likovi itd. Službeni ekvivalent često je rezultat direktnog prijevoda.

Pedersenova taksonomija vrlo je slična onima drugih teoretičara, primjerice Vladimira Ivira⁴ i Diaz-Cintas i Remael⁵. Opisane strategije u suštini su identične osim što su rascjepkane i kategorizirane na drugačiji način.

⁴ Ivir, V. (1987). Procedures and strategies for the translation of culture. In G. Toury, *Translation across cultures*. New Delhi: Bahri Publications.

⁵ Diaz-Cintas, J. & Remael, A. (2007). *Audiovisual Translation: Subtitling*. London: Routledge.

7. Analiza prijevoda

7.1. Odabrani korpus

Teorija navedena u prethodnim poglavljima primijenit će se u analizi hrvatskog podslova humoristične serije *Mučke* (1981.), s naglaskom na Pedersenove prijevodne strategije. *Mučke* (engl. *Only Fools and Horses*) britanska je komedija autora Johna Sullivana koja prati život i spletke dvojice braće, Del Boyja i Rodneyja Trottera, koji žive u siromašnom dijelu Londona u osamdesetim godinama. Postigavši veliku popularnost u Ujedinjenom Kraljevstvu, uskoro je uvezena i u druge zemlje, uključujući i Hrvatsku u prijevodu Tomislava Piska gdje je stekla kulturni status. Razlog odabira upravo ove serije ukorijenjenost je kulture engleske radničke klase u njoj i obilovanje kulturno specifičnim elementima prilikom čijega je problematičnog prevođenja hrvatski prevoditelj posezao za interesantnim rješenjima. Za analizu elemenata kulture i prijevodnih strategija u seriji nasumično je odabrano šest epizoda, a za svaki analizirani odjeljak teksta bit će napisana epizoda i vrijeme u minutama i sekundama tijekom kojeg se podslov pojavljuje na ekranu. Službeni hrvatski prijevod preuzet je iz DVD kolekcije koju je izdao *Jutarnji list*.

Prijevod u pitanju je podslov (*subtitle*), to jest oblik audiovizualnog prevođenja u kojem se prijevod dijaloga prikazuje kao zapis na ekranu. Zbog popularnosti anglofone televizijske industrije u svijetu podslovljavanje je jedno od najčešćih oblika prevođenja, a Hrvatska je jedna od država koja ga favorizira nasuprot sinkronizaciji. Podslovljavanje kao prijenos iz zvukovnog u pisani medij ima specifične norme i ograničenja koja utječu na prevoditeljeve odluke u korištenju prijevodnih strategija. Primjerice, iz potrebe za očuvanjem prostora i skraćivanjem vremena koje je gledatelju potrebno da pročita tekst prevoditelj će se odlučiti za adekvatno rješenje koje možda

ne bi odabrao prilikom prevođenja drugog oblika teksta. Drugi čimbenici koji utječu na prijevod uključuju žanr, želje izdavača i potrebe publike.

7.2. Pristup tekstu

Nekoliko čimbenika utjecalo je na prevoditeljev pristup tekstu. Svrha, tj. skopos humoristične serije prvenstveno je humor te je prevoditelj morao voditi računa da prijevod ima jednak utjecaj na hrvatsku publiku kao što je i izvorni dijalog imao na britansku, orijentirajući se tako ka dinamičkoj ekvivalenciji umjesto formalnoj. Prevoditelj se vodio vlastitim pretpostavkama o znanju hrvatske publike o britanskoj kulturi (i drugim kulturama) te je na elementima kulture za koje je pretpostavio da neće biti razumljivi iskoristio strategiju koja prednost daje utjecaju u zamjenu za vjeran prijenos informacija. Zbog ograničenosti na samo dva retka teksta, kao i vremenski interval u kojem se izvorni dijalog čuje na ekranu, prevoditelj je bio primoran potreban utjecaj ostvariti u što manje teksta. Zbog prirode podslovljavanja dolazi do zanimljivog sukoba prijašnje utvrđene teorije. U poglavlju 4 zaključeno je da se podomaćivanje po sličnosti podudara s prikrivenim tipom prevođenja (približavanje teksta publici i korištenje kulturnog filtra). Ipak, podslovljavanje je očiti tip prevođenja zbog toga što je čitatelj u svakom trenutku svjestan toga da čita prijevod dok istovremeno ima pristup izvornom dijalogu. Bez obzira na to, prevoditelj je često izvorni tekst nastojao približiti hrvatskoj kulturi, toliko da je u mnogim slučajevima koristio supstituciju koja izvorne elemente kulture zamjenjuje hrvatskim. Zbog toga može nastati disonanca između onoga što gledatelj čita u podslovu i čuje na ekranu. Podomaćivanje je, međutim, prikladno u podslovljavanju humorističnog sadržaja, i za mnogim gledateljima može poboljšati doživljaj. Iako prevoditelj češće koristi strategije orijentirane prema ciljnom jeziku, vrlo često koristi i strategiju zadržavanja koji doprinosi stranosti u prijevodu.

7.3. Pregled elemenata kulture

U svih šest epizoda u ukupnom trajanju od 166 minuta identificiran je ukupno 141 element kulture, od kojih 81 potječe iz izvorne (engleske) kulture, a 60 iz raznih trećih kultura, najčešće američke, irske ili indijske. Orijentirajući se po klasifikaciji Nedergaard-Larsen (str. 20), 17 od ukupnih elemenata spada u kategoriju zemljopis, 11 u povijest, 39 u društvo i 74 u kategoriju kultura.

Svi su pojmovi iz kategorije zemljopis gradovi, regije ili ulice u Engleskoj, najčešće u Londonu ili njegovoj blizini budući da se radnja serije tamo i odvija. Može se pretpostaviti da spomen zemljopisnih EK-ova ostavlja potpuno drugačiji utjecaj na nekoga tko je na toj lokaciji bio ili ima predodžbu o njoj nego na nekoga tko za nju prvi put čuje. Od 11 povijesnih EK-ova najčešće su povijesne ličnosti čiji spomen igra ulogu u šalama, doskočicama i uzvicima.

U korpusu se često spominju trgovinske marke koje su svrstane u gospodarstvo, potkategoriju društva. Riječ je o markama koje su u većini slučajeva podrijetlom iz Ujedinjenog Kraljevstva, iako su mnoge prepoznatljive i na hrvatskom tržištu. U potkategoriji društveni ustroj prevladavaju naslovi iz redova britanske policije, što je prigodno jer se protagonisti bave kriminalnim aktivnostima. Najviše EK-ova iz kategorije društvo ipak spada u potkategoriju način života i običaji, od kojih hrana i piće zauzimaju daleko najveći postotak.

U kategoriju kultura spada najviše identificiranih EK-ova. Zanimljivo je što tri od četiri identificirana EK-a iz kategorije religija proizlaze iz indijske kulture (hinduizma), dok je četvrti katolički blagdan koji direktno asocira na irsku kulturu. U potkategoriju obrazovanje spadaju razine iz britanskog obrazovnog sustava kao i nazivi britanskih fakulteta. Potkategorija mediji sadržava nazive filmova, serija i emisija. Iako Nedergaard-Larsen ne uključuje fiktivne likove u

svoju klasifikaciju, oni se također mogu svrstati u ovu potkategoriju. Popularni izmišljeni likovi iz britanskih i američkih serija, filmova i stripova često su predmetom šaljivih usporedba s likovima iz serije. Potkategorija kultura, aktivnosti i slobodno vrijeme zbog svoje opširnosti sadrži najviše izbrojanih EK-ova. Poznate ličnosti poput glumaca, glazbenika i sportaša predmetom su mnogih šala, a njihova prepoznatljivost hrvatskom gledatelju ovisi o njegovoj upoznatosti s britanskom ili američkom popularnom kulturom. Prevoditelj je njihova imena u većini slučajeva ostavljao netaknutima u podslovu. Osim toga, nazivi restorana, hotela i koncertnih dvorana, pretežito onih u Londonu ili blizini Londona, vrlo su česti.

7.4. Analiza prijevodnih strategija na primjerima

7.4.1. Zadržavanje

Zadržavanje je jedna od najčešće korištenih strategija u dotičnom prijevodu i najviše se koristi kod imena poznatih osoba, naziva geografskih lokacija i marki automobila, koji u većini slučajeva ostaju nepromijenjeni i neoznačeni. Neprevedena imena hrane i pića označavaju se navodnicima ili kosim crtama, iako prevoditelj nije uvijek dosljedan u odabiru koje će EK-ove označiti, a koje neće. Jedna od vrsta slučajeva u kojima je prevoditelj morao upotrebljavati ovu strategiju jest kada sam naziv EK-a ima utjecaj na humor. U primjeru (1), Del Boy pokušava nagovoriti svoju partnericu Raquel da nastupa u noćnom klubu, uvjeravajući je da joj to ne bi bio prvi put:

(1)

Raquel: Del, I've never sung in a real nightclub before!	Raquel: Nisam pjevala u pravom noćnom klubu.
Del Boy: You showed us that poster of when you appeared on the same bill as Otis Redding at the Talk of the Town, London.	Del Boy: Jesi! Imaš plakat: Ti i Otis Redding u Londonu.
Raquel: It was Laurie London at the Talk of the Town, Reading.	Raquel: Ne. Ja i Laurie London u Readingu! (S7E3, 12:30)

Zanemarujući izostavljanje EK-a *Talk of the Town* koji se odnosi na koncertnu dvoranu u Londonu, prevoditelj je odlučio ostaviti EK-ove netaknutima zato što je upravo zbog sličnosti fraza „Otis Redding u Londonu“ i „Laurie London u Readingu“ došlo do Del Boyjeve zabune da se radi o nastupu s popularnim američkim *soul* pjevačem a ne manje poznatom engleskom bivšom dječjom zvijezdom, bez obzira na to što većina hrvatske publike neće znati o kome se radi. Zadržavanje u ovim slučajevima može biti neadekvatno u prenošenju informacija, ali dopušteno jer informacije nisu skopos teksta. U primjeru (2), Rodney pokušava uvjeriti plemkinju da stanuje u luksuznom dijelu grada, opisujući ga na sljedeći način:

(2)

Rodney: It's, er, well, like a little St John's Wood you know, just south of the water.	Rodney: To je zapravo kao St. John's Wood u malome. (S2E7, 12:51)
--	--

St. John's Wood luksuzni je okrug u Londonu, poznat po mnogim znamenitostima poput kriket kluba i povezanosti s poznatom glazbenom skupinom *The Beatles*. Hrvatski gledatelji možda neće moći prepoznati EK, ali je iz konteksta jasno koja je Rodneyjeva namjera, te dodatno objašnjenje nije potrebno.

Druga vrsta slučajeva u kojima se koristi zadržavanje je kada je informacija o EK-u vidljiva na ekranu. U primjeru (3), Del Boy spominje Vauxhall Velox, klasični model luksuznog automobila kojeg je proizvodila britanska tvrtka *Vauxhall Motors*. Čak i da gledatelji iz samog naziva ne mogu prepoznati o čemu se radi, na ekranu je vidljivo da je u pitanju automobil, te se od prevoditelja ne zahtijeva dodatno pojašnjenje.

(3)

Del Boy: listen, look I've got the Vauxhall Velox outside haven't I, and...	Del Boy: Vani mi je moj Vauxhall Velox . (S1E3, 01:29)
--	---

Primjer (4) sadrži zadržavanje s prilagodbom izgovoru hrvatskog jezika. *Lady* je titula kojom se u Velikoj Britaniji nazivaju žene plemićkog roda. Iako na doslovnom prijevodu znači dama, ova je titula primjer Pedersenovih ranije spomenutih „sivih zona“ kod kojih je unutarjezični pojam čvrsto povezan s kulturom:

(4)

Lady Ridgemere: I'm Lady Ridgemere!	Lady Ridgemere: Ja sam ledi Ridgemere! (S2E7, 04:50)
--	---

Zanimljiv primjer zadržavanja s prilagodbom ciljnom jeziku događa se u slučaju glazbenih skupina čiji se naziv sastoji od jedne imenice u množini. Iako je to gramatički neispravno, u govoru hrvatskog jezika često se na takve nazive dodaje nastavak -i da se označi množina, iako je izvorna imenica u engleskom jeziku već u množini:

(5)

Del Boy: Raquel and Tony could become the new... the new Carpenters . Rodney: Or plumbers or brickers...	Del Boy: Mogli bi biti novi “ Carpenters ”. Rodney: Ili „Bravari“... (S7E3, 24:27)
--	--

U sceni koju razmatramo, Del Boy želi uvjeriti Rodneyja da može načiniti novi popularni glazbeni dvojac od svoje djevojke i pjevača kojeg je pronašao u noćnom klubu, govoreći da će biti popularni poput američkog glazbenog dvojca *The Carpenters*. Iako je grupa u pitanju dovoljno popularna da bi je prepoznali ljubitelji glazbe iz Hrvatske, ostavljanje neprevedenog naziva potpuno onemogućava gledateljima koji ne poznaju engleski jezik razumijevanje sljedeće šale. *Carpenter* u prijevodu znači tesar, te Rodney kao odgovor zajedljivo naziva hipotetski glazbeni dvojac vodoinstalaterima ili ciglarima, iako se prevoditelj odlučio to prevesti kao „Bravari“.

Iako je zadržavanje najjednostavnija prijevodna strategija, prevoditelj mora biti jako pažljiv u odlučivanju kada ju je prihvatljivo upotrebljavati. U mnogim slučajevima, zadržavanje može ciljnoj publici onemogućiti dostupnost informacija i utjecaja izvornog teksta, pa tako i u prijevodima humorističnog sadržaja.

7.4.2. Direktan prijevod

Direktan se prijevod najčešće koristi kod naziva koji se sastoje od općih imenica, te Pedersen ovu strategiju smatra identičnom klasičnom načinu doslovnog prevođenja. Kalk je oblik direktnog prevođenja u kojem se nije dogodio nikakav pomak u vrsti riječi, kao što se vidi u primjeru (6) u kojem Rodney uspoređuje svoj glazbeni sastav s poznatim engleskom pop sastavom iz Liverpoola:

(6)

Rodney: We're styling ourselves on Frankie Goes to Hollywood!	Rodney: Uzor nam je “ Frankie ide u Hollywood! ” (S4E4, 04:00)
--	---

Prijevod elementa iz treće kulture koristeći kalk vidi se u primjeru (7). Sam izraz *silver bird* direktan je prijevod naziva njemačkog modela ratnog aviona *Silbervogel* korištenog u Drugom svjetskom ratu. Pitanje u primjeru upućeno je ženi koja je u Englesku doputovala iz Njemačke, a sam pojam može biti prepoznatljiv samo onima koji imaju znanje o ratnim avionima:

(7)

Albert: You just came in then? Gatwick airport – silver bird?	Albert: Sad si doputovala? Sletjela si srebrnom pticom? (S5E1, 03:58)
--	--

Najčešći oblik direktnog prevođenja u tekstu je prijevod s pomakom u kojem vlastita imenica postaje pridjev:

(8)

Rodney: I took her down the Star of Bengal.	Rodney: Jeli smo u Bengalskoj zvijezdi. (S5E1, 8:01)
--	---

(9)

Del Boy: It was, um, it was this – this Victorian globe.	Del Boy: Viktorijanski globus. (S1E3, 14:37)
---	---

(10)

Rodney: I didn't know whether to phone the police of the Texas Rangers!	Rodney: Nisam znao hoću li zvati policiju ili teksaške rendžere! (S1E3, 05:52)
--	---

Iako hrvatska publika vjerojatno neće prepoznati da je *Star of Bengal* (8) restoran u kojem se poslužuje indijska hrana, to je jasno iz konteksta scene. Može se pretpostaviti da je većina hrvatskih gledatelja do neke razine upoznata s pojmom Viktorijanskog doba. Čak i da ne znaju kako izgleda globus izrađen u stilu tog doba (9), to je znanje u kontekstu ovog prijevoda nepotrebno jer je sam globus prikazan na ekranu. *Texas Rangers* (10) vrsta je policijske službe koja djeluje u saveznoj američkoj državi Texas. U Hrvatskoj je termin populariziran američkom televizijskom serijom *Walker, Texas Ranger* koja se emitirala od 1993. do 2001. godine. Direktnim se prijevodom znatno može poboljšati tečnost prijevoda, ali mora se paziti da se ne koristi u slučajevima u kojima već postoji ustanovljen prijevod.

7.4.3. Specificiranje

Specificiranje je strategija koja se rijetko koristi zato što zauzima dodatni prostor, što je nepoželjno u podslavljanju. U primjeru (11), prevoditelj je odlučio nadopuniti naziv automobila marke Ford:

(11)

Del Boy: There is nothing I'd like more than to see you become someone! Nice little Capri Ghia and all that!	Del Boy: Najviše od svega želim da postaneš netko. Da voziš lijepi " Ford Capri Ghia ". (S4E4, 21:42)
---	--

U Primjeru (12) nadopunjavanje je iskorišteno zajedno s direktnim prijevodom. Prevoditelj je prvo utvrdio da je WI kratica za *Women's Institute* te izveo direktan prijevod s pomakom imenice u pridjev:

(12)

Tony: No, it's the local WI . Still, you've got to keep them happy, eh?	Tony: Ženski institut . I to se mora. (S7E3, 27:00)
--	--

Specificiranje je strategija kojom se uklanja dvosmislenost i smanjuje opseg značenja nekog pojma, suprotna od generaliziranja koje ga povećava.

7.4.4. Generaliziranje

Generaliziranje je najviše korištena strategija u podslovljavanju pa tako i u ovom prijevodu. Specifičnost nekog elementa kulture često nije ključna za humor te se može zamijeniti općenitijim pojmom kojeg će ciljna publika razumjeti. Zamjena hiperonimom najčešći je oblik generalizacije, posebno u slučajevima robnih marki:

(13)

Rodney: What are we gonna use, eh? Superglue and a bottle of Windolene , knowing you!	Rodney: A što ćemo mi rabiti? Superljepilo i deterdžent ? (S2E7, 18:53)
--	--

(14)

Del Boy: I eat on the move, mobile phone in one hand, a Pot Noodle in the other.	Del Boy: Jedem u pokretu. U jednoj ruci mobitel, u drugoj tjestenina . (S7E3, 01:13)
---	---

(15)

Del Boy: I mean, on one hand you've just had your hopes and dreams dashed! But on the other hand, I've got a van load of hooky Maltesers!	Del Boy: S jedne su ti se strane rasplinuli svi snovi. A s druge, imam furgon pun ukradene čokolade! (S4E4, 23:13)
--	---

U primjeru (13) *Windolene* je britanska marka deterdženta za pranje prozora koja se više ne proizvodi. Specifična marka uopće nije bitna za situaciju i moguće je da je većina publike neće prepoznati, pa se prevoditelj odlučio za njezin hiperonim. Identičan slučaj je u primjerima (14) i (15), koji sadrže *Pot Noodle* i *Maltesers*, britanske marke tjestenine i čokoladica.

Primjer (16) sadrži termin iz kriketa, sporta koji je popularan u Velikoj Britaniji i zemljama Commonwealtha, ali nikada nije dostigao veliku popularnost u Hrvatskoj. *Wicket keeper* označava igrača koji u kriketu igra ulogu vratara.

(16)

Del Boy: Kuvera was one of India's premier wicket-keepers.	Del Boy: Kuvera je slavni indijski igrač kriketa. (S1E3, 09:34)
---	--

Zemljopisni se pojmovi također prevode generaliziranjem kada je ono što se na njima nalazi bitnije od njihova naziva. U primjeru (17) jedna od najznačajnijih uličnih tržnica u Londonu, *Portobello Road Market*, zamijenjena je hiperonimom:

(17)

Man: You can get them in Portobello Road for seventeen pounds each!	Man: Na tržnici se prodaju po 17 funta! (S1E3, 26:25)
--	--

Generaliziranje osobnog imena vidi se u sljedećem primjeru. Esther Rantzen bila je voditeljica televizijskog programa *That's Life!* koji se emitirao u Ujedinjenom Kraljevstvu, a bavio se mnoštvom različitih tema. EK *That's Life!* u prijevodu je riješen supstitucijom, zbog čega nema smisla u tekstu zadržati ime voditeljice koje se na njega nadovezuje.

(18)

Del Boy: Here, couldn't you write to That's Life? Ram: If Lord Krishna himself couldn't help us I really don't think Esther Rantzen would stand much chance!	Del Boy: A da pišeš u Potrazi? Ram: Ako nam Krišna nije mogao pomoći bojim se da onda neće ni televizija . (S1E3, 08:38)
--	--

Sljedeći primjeri sadrže usporedbu generaliziranja istog pojma na dva različita načina. *Yuppie* („mladi urbani profesionalac“) derogativni je izraz kojim se u osamdesetim godinama nazivalo mlade ljude koji imaju dobro plaćene poslove u gradskim sredinama. *Yuppieji* su poduzetnici, a stereotip je da imaju „šminkerski“ stil odijevanja, pa je po potrebi i kontekstu moguće odabrati koju konotaciju upotrebljavati. U primjeru (19) generaliziranje je dobro iskorišteno zato što Del Boy opisuje svoj navodno poduzetnički način života, ali bi u primjeru (20) u kojem mu njegov prijatelj predbacuje to što je pozvan na sud, govoreći da to nije dobro za njegov *yuppie* imidž, prikladnije bilo upotrijebiti neki pridjev vezan za profesionalizam.

(19)

Del Boy: I'm out there on that yuppie tight rope, nerves on red alert.	Del Boy: Hodam na poduzetničkoj žici. Živci napeto rade. (S7E3, 01:07)
---	---

(20)

Boycie: Del Boy! I hear you're in court tomorrow. Don't do a lot for your yuppie image, does it?	Boycie: Nije baš šminkerski . (S7E3, 31:31)
---	--

Parafraziranje je oblik generaliziranja u kojem umjesto izvornog EK-a prevoditelj svojim riječima prenosi njegovo značenje ili konotacije i koristi se kada je problem previše kompleksan da bi se mogao riješiti hiperonimom. U primjeru (21), Del Boy pokušava uvjeriti Rodneyja da popularna glazba nije samo ona koja se pojavljuje na top listama. Spominje *Top of the Pops*, glazbenu emisiju koja se tjedno emitira u Ujedinjenom Kraljevstvu i prikazuje nastupe glazbenika koji se nalaze na trenutnoj britanskoj top ljestvici.

(21)

Del Boy: I mean, you take that John Denver and Roger Whitaker, they never appear on Top of the Pops do they, but they still sell millions of records.	John Denver I Roger Whitaker, nikad nisu na top-listi , ali prodaj milijune ploča. (S7E3, 23:55)
--	---

U primjeru (22) Del Boy opisuje loše stanje hotela u kojem se nalazi, govoreći da se ne može usporediti s *Ritzom*, poznatim londonskim hotelom s pet zvjezdica koji se smatra jednim od najprestižnijih hotela na svijetu. Prevoditelj se odlučio za parafraziranje konotativnog značenja:

(22)

Del Boy: I mean, take a look at this place, it's hardly the Ritz is it, eh?	Del Boy: Ovo nije baš hotel s 5 zvjezdica . (S1E3, 13:42)
--	--

U primjeru (23) Rodney objašnjava Del Boyju da ga je dugo vremena tražio po svim indijskim restoranima u velikom razmaku od jedne do druge geografske lokacije u južnom Londonu. Zbog očuvanja mjesta i nepotrebnog ispisivanja EK-ova koji bi hrvatske gledatelje samo opteretili, prevoditelj se odlučio za jednostavnu parafrazu:

(23)

Rodney: I've been crashing through the doors of every curry house and take-away from Battersea Bridge to Colliers Wood tube station!	Rodney: Upao sam u svaki azijski restoran u južnom Londonu! (S1E3, 06:08)
---	--

Zanimljiv slučaj generaliziranja vidi se u primjeru (24) u kojem se spominje *ruby*, izraz iz cockney žargona koji označava *curry* ili bilo koje drugo začinjeno indijsko jelo. Cockney se govori među radničkom klasom istočnog Londona. Izraz je nastao rimovanjem riječi *curry* s prezimenom britanske pjevačice Ruby Murray:

(24)

Del Boy: D'you think a ruby was wise in her condition?	Del Boy: Misliš li kako je bilo pametno da jede tako začinjenu hranu? (S5E1, 08:08)
---	--

Generaliziranje je strategija koja se može upotrebljavati na EK-ovima svih vrsta. U većini slučajeva to su monokulturalni EK-ovi koji se zamjenjuju njihovim transkulturalnim hiperonimima. Kao strategija orijentirana na ciljni tekst, ona znatno smanjuje karakteristiku stranosti originalnog teksta.

7.4.5. Supstitucija

Supstitucija je za prevoditelja najteža prijevodna strategija zato što od njega ne zahtjeva samo adekvatno znanje o izvornom jeziku i kulturi, već i duboko poznavanje ciljne kulture, kao i dovoljnu kreativnost koja će mu omogućiti da izvede zamjenu koja će u prijevodu ostaviti isti utjecaj kao i izvornik. Kako skopos humoristične serije nije prijenos informacija o izvornoj kulturi već humor, prevoditelj si može dopustiti neku razinu „nevjernosti“ izvornom tekstu.

Prilikom kulturne supstitucije, jedan se element kulture zamjenjuje drugim na temelju sličnosti ili uloga koje igraju u vlastitim kulturama. Primjer (25) sadrži dva monokulturalna EK-a izvornog jezika zamijenjena monokulturalnim EK-ovima ciljnog :

(25)

Del Boy: He's got two O-Levels and he thinks he's Bamber Cascoigne 's vest!	Del Boy: Ima malu maturu i misli da je kralj Kviskoteke! (S1E3, 09:24)
---	--

U britanskom sustavu srednjoškolskog obrazovanja, O-Level (*Ordinary Level*) kvalifikacija je koju učenici od 14 do 16 godina dobivaju položivši ispit za pojedinačne predmete. Kao najnižu razinu obrazovnih kvalifikacija u Ujedinjenom Kraljevstvu, prevoditelj ju je na temelju te sličnosti zamijenio s malom maturom, koju u Hrvatskoj polažu učenici koji su završili osnovnu školu. Bamber Gascoigne bio je voditelj popularnog britanskog televizijskog kviza *University Challenge*, koji je sličan *Kviskoteci* koja se u Hrvatskoj emitirala od 1980. do 1995. godine. U ovoj bi situaciji pravilnije bilo zamijeniti voditelja britanskog kviza voditeljem hrvatskog kviza, ali se prevoditelj odlučio za izraz „kralj Kviskoteke“ kojim postiže jednak učinak. U promatranoj sceni Del Boy zadirkuje svoga brata zato što se pretvara da zna tko je hinduski bog

Kuvera, govoreći da se time što je postigao neku razinu edukacije smatra nekime tko bi na kvizu znao odgovore na sva pitanja.

U primjeru (26) u kojem likovi raspravljaju o neosnovanosti njihova straha da se nalaze na mjestu u kojem navodno luta serijski ubojica, prevoditelj je odlučio zamijeniti jedan transkulturalni element drugim. *Ghoul*, čudovište iz legende koje jede ljude nije poznato u hrvatskoj kulturi niti za njega postoji hrvatski naziv (iako se često prevodi kao zloduh, što isto nije sasvim točno) pa je umjesto njega prevoditelj napisao *vukodlak*, drugu vrstu čudovišta koju će hrvatski gledatelji prepoznati, a učinak je ostao isti:

(26)

Del Boy: Here you are Rodney. See what I mean, there ain't no ghosties or ghoulies out here!	Del Boy: Vidiš? Nema ni duhova ni vukodlaka! (S3E3, 11:34)
---	---

U primjerima (27), (28) i (29) likovi igraju popularnu društvenu igru *Monopoly* čija se ploča sastoji od naziva ulica, obično glavnog grada države za koju je lokalizirana. Likovi spominju ulice u Londonu na kojima se nalazi njihova figurica. Prevoditelj ih je odlučio zamijeniti zemljopisnim elementima kulture hrvatskog jezika, iako nepromišljeno jer je nazive ulica zamijenio nazivima grada, planine i otoka:

(27)

Del Boy: Park lane . I think that's one of my properties Rodney.	Del Boy: Dubrovnik! Mislim da je to moje. (S3E3, 14:25)
---	--

(28)

Rodney: No, I don't, no I don't. Look, you've got Coventry Street . Grandad's got the Waterworks and all that. Ah, yeah, Park Lane, with one hotel, two thousand please.	Rodney: Nisam! Vidi: imaš Velebit , a djed ima „fast food“. Tu imam hotel... Duguješ mi 2000 funta. (S3E3, 14:32)
---	--

(29)

Rodney: Ah, Piccadilly . Right, that's mine and I've got a hotel, so that's twelve hundred pounds!	Rodney: Korčula! To je moje i imam hotel! Plati 1200! (S3E3, 14:59)
---	--

Kod korištenja supstitucije kao prijevodne strategije često može doći do disonance između onoga što gledatelji vide i čitaju. U ovakvoj situaciji moglo bi biti neobično pročitati da likovi koji žive u Engleskoj igraju *Monopoly* sa zemljopisnim pojmovima Hrvatske.

Vješto izvedena supstitucija u kojoj je prevoditelj uspio sačuvati izvornu šalu netaknutu vidi se u primjeru (30). Pokušavajući uvjeriti plemkinju da je poznavalac automobila, Del Boy joj govori da je vozio za *John Player Special*, što se odnosi na trkačku momčad Formule 1 *Team Lotus* koja je bila sponzorirana britanskom markom cigareta *John Player & Sons*. Na plemkinjino pitanje radi li se o Formuli 1, Del Boyjev djed odgovara da je zapravo vozio kao dostavljač cigareta. Kako se ova specifična marka cigareta nikada nije prodavala u Hrvatskoj, prevoditelj je EK zamijenio markom cigareta Marlboro, koja je dobro poznata u Hrvatskoj, i također je bila sponzor brojnim trkačkim momčadima Formule 1.

(30)

Del Boy: I used to drive for the John Player Special team!	Del Boy: Vozio sam za „ Marlboro “! Lady Ridgemere: Formule jedan?
---	--

Lady Ridgemere: Oh, the Grand Prix circuit? Grandad: No, delivering fags round Lewisham.	Djed: Ne. Dostavljao je cigarete u Lewishamu. (S2E7, 04:29 – 04:33)
--	--

Slučaj supstitucije jednog EK-a iz treće kulture drugim EK-om iste kulture prikazuje sljedeći primjer. *Pfennig* je naziv novca koji se koristio u Njemačkoj prije uvođenja eura 2002. godine. Prevoditelj ga je zamijenio *Bundesbankom*, središnjom bankom Njemačke.

(31)

Albert: Best of luck darling, keep yer hand on yer pfennig !	Albert: Bog, zlato! I pazi na svoju Bundesbanku ! (S5E1, 04:56)
---	--

Izvanjezične pojave koje postoje u mnogim kulturama mogu se izražavati izrazima ukorijenjenima u kulturu. Neformalni engleski izraz za policiju *Old Bill*, čija je etimologija nejasna, supstituiran je izrazom *žbiri* koji se u pravilu odnosi na doušnike i uhode (32).

(32)

Del Boy: What do you think you're playing at, inviting the bloody Old Bill round here?	Del Boy: Kog jarca radiš?! Što si zvaao žbire ? (S4E4, 19:04)
---	--

Situacijsku supstituciju vidimo u primjeru (33) u kojem je prevoditelj u potpunosti izmijenio smisao rečenice. U sceni se Del Boy nalazi u kolibi sa serijskim ubojicom i čeka dolazak policije. Čuvši zvuk helikoptera izvana, ubojica ga pita je li to policija, a Del Boy mu pokušava slagati da nije. *Barratt Developments* britanska je tvrtka za izgradnju domova poznata po reklamiranju pomoću helikoptera. Zato što hrvatski gledatelji ne bi s time bili upoznati prevoditelj

je u potpunosti promijenio značenje tako da se svejedno uklapa u situaciju – zaprašivanje komaraca može se činiti helikopterom, prigodno situaciji u pitanju:

(33)

Del Boy: No, you're alright. It's Barratts!	Del Boy: Nije. Zaprašuju komarce! (S3E3, 26:38)
--	--

Primjer (34) također sadrži situacijsku supstituciju. Nakon posjeta lokalnim plemićima, Rodney prigovara Del Boyju zato što sam želi postati dijelom njihova društva:

(34)

Rodney: He can't wait to get a shotgun and a retriever and go marching across the grouse moors all done up like a ploughman's lunch , can he?	Rodney: Jedva čeka da nabavi sačmaricu i retrivera i da krene u lov na fazane obučen k'o reklama za paštetu. (S2E7, 19:41)
--	---

Ploughman's lunch englesko je hladno jelo koje se sastoji od kruha, sira, luka, šunke, jaja i salate. U situaciji u seriji Rodney govori da plemićki način odijevanja nalikuje na dotično jelo, a prevoditelj je pretpostavio da većina Hrvata neće znati kako to jelo izgleda te ga je zamijenio s izrazom „reklama za paštetu”, koji budi sličnu mentalnu sliku doručka kao i originalni EK.

Situacijsku supstituciju kao rješenje prijevoda igre riječi u kojoj se nalazi EK prikazuje sljedeći primjer. *Essoldo Kilburn*, prvenstveno zvan *The Kilburn Empire Music Hall* koncertna je dvorana u Londonu. Zbog nepoznatosti ovog EK-a hrvatskoj publici, prevoditelj je morao smisliti drugi način da se nadoveže na riječ „carstvo“:

(35)

Ram: You see, our families have been engaged in a vendetta for many, many years. It goes back to the days of the Old Empire. Rodney: He means the British Empire, not the Kilburn!	Ram: Naše su obitelji dugo upletene u ogorčen sukob. Još od dana starog Carstva. Rodney: Britanskog, ne životinjskog! (S1E3, 07:51)
--	--

U sljedećem primjeru nazivi ustanova riješeni su situacijskom supstitucijom. *Rampton* i *Broadmoor* strogo su zaštićene psihijatrijske ustanove u Engleskoj. Prevoditelj je jednu preveo kao popravni dom a drugu kao zatvor, što nije točno, ali može se uklopiti u situaciju u tekstu u kojoj se govori o mladom delikventu.

(36)

Mickey: I've never been to Rampton! I've been to Broadmoor , once or twice, but that's not the point.	Mickey: Nikad nisam bio u popravnom! Bio sam u zatvoru , al' to nema veze. (S4E4, 11:09)
---	--

Supstitucija je nedvojbeno najzanimljivija prijevodna strategija koja u slučaju kreativnog prevoditelja može uzdignuti humoristični sadržaj za ciljnu publiku.

7.4.6. Izostavljanje

Izostavljanje se koristi kada prevoditelj utvrdi da je neki element nepotreban u prenošenju poruke. Kod podslovljavanja, razlog je prvenstveno očuvanje prostora i držanje podslova što kraćim, kako bi ga bilo lakše pročitati u kratkom vremenu. U primjeru (37) koji sadrži dva slučaja zadržavanja, zemljopisni je EK (Nine Elms) izostavljen:

(37)

Del Boy: But me, I'm one of them that's accepted anywhere – whether it's drinking lager with the market boys down at Nine Elms , or sipping Pimm's fruit cup at Hendon regatta!	Del Boy: (...) kad pijem pivo s dečkima s tržnice ili kad pijuckam "Pimms" na Hendonskoj regati! (S2E7, 07:53)
--	--

Prevoditelj je zaključio da ispisivanje tog EK-a u ovoj situaciji nije potrebno jer hrvatskoj publici neće ništa pridonijeti. Ipak, to je upitno i za dva zadržana EK-a u primjeru, u kojemu Del Boy pokušava naglasiti da je prihvaćen u „visokom“ društvu jednako koliko i u „običnom“. Nine Elms industrijska je regija u Londonu, a *Pimm's* vrsta voćnog koktela, direktna suprotnost pivu. Moguće je da izraz „Hendonska regata“ rezultat zabune s kraljevskom regatom u Henleyju.

U sljedećem je primjeru potpuno izostavljena fraza „up the wooden hill to Bedfordshire“⁶ čije je preneseno značenje otići spavati (u sobu na katu):

(38)

Del Boy: Alright then, well, why don't you go up the wooden hill to Bedfordshire and check it out?	Del Boy: Idi ti gore i provjeri! (S3E3, 12:59)
---	--

Izostavljanje je jasno vidljivo u razlici duljina izvornog teksta i prijevoda u primjeru (39):

(39)

Rodney: I can now leap out of the Vauxhall Velox, Dukes of Hazzard fashion, make a chapati and say get stuffed in Urdu!	Rodney: Sad znam sve pozdrave i psovke na urdskom! (S1E3, 06:12)
---	--

⁶ Doslovni prijevod „po drvenom brežuljku (stepenice) u Bedfordshire ('grad kreveta)'“

Vauxhall Velox već je ranije spomenut u radu tako da ne zahtjeva objašnjenje. *Dukes of Hazzard* američka je humoristična serija prvi put emitirana 1979. godine, poznata po scenama u kojima automobil leti u zrak. *Chapati* je indijska vrsta beskvasnog kruha. Vidljivo je da je u prijevodu prenesena samo jedna trećina poruke iz izvornog teksta.

Što se tiče prihvatljivosti izostavljanja kao prijevodne strategije, Pedersen citira Leppihalmea: „prevoditelj može izabrati upotrebljavati izostavljanje odgovorno, nakon što je odbacio sve alternativne strategije, ili neodgovorno, kako bi izbjegao potražiti informaciju o nečemu što mu je nepoznato“ (Leppihalme, 1994: 93, preuzeto iz Pedersen, 2011: 96)⁷. Ne bi bilo pravedno reći da je u ovim slučajevima prevoditelj izabrao izostavljanje zbog lijenosti ili neznanja. Prilikom podslovljavanja žrtvovanje nekih dijelova teksta neizbježno je radi prilagodbe mediju, posebno u slučajevima brzog govora i jako složenih EK-ova čiji bi podslov, kada bi se uključilo apsolutno sve što je izrečeno, ostavio veliku količinu teksta na ekranu u jako kratkom vremenu.

7.4.7. Službeni ekvivalent

Ova strategija uključuje posezanje za već gotovim rješenjem koje je već odlučeno od strane nekog autoriteta. Često je to slučaj kod spominjanja filmova ili književnih djela koja su već prevedena za hrvatsko tržište.

(40)

Del Boy: Alright then, who have you seen Hawkeye?	Del Boy: Koga si vidio, Oko Sokolovo? (S3E3, 10:31)
---	---

(41)

⁷ “A translator may choose omission responsibly, after rejecting all alternative strategies, or irresponsibly, to save him/herself the trouble of looking up something s/he does not know.”

Del Boy: As Macbeth said to Hamlet in A Midsummer Night's Dream , 'We've been done up like a couple of kippers.'	Del Boy: Kao što je Hamlet rekao Macbethu u Snu Ivanjske noći : ispali smo pravi mulci. (S1E3, 27:57)
---	--

Oko Sokolovo (40) junak je iz Marvelovih stripova koji se prodaju po cijelom svijetu. *San Ivanjske noći* klasična je komedija jednog od najpoznatijih književnika na svijetu, Williama Shakespeara pa je, naravno, prevedena i na hrvatski jezik. Samom činjenicom da službeni ekvivalenti postoje može se reći da su ovi EK-ovi transkulturalni.

Mjerne se jedinice također gotovo uvijek prenose službenim prijevodom. Kako se u Ujedinjenom Kraljevstvu koristi imperijalni sustav mjera, običaj je da se veličine izražene u tom sustavu u prijevodu konvertiraju na metrički sustav koji se koristi u Hrvatskoj.

(42)

Lady Ridgemere: I'm trying to get to Ridgemere Hall, it's that large estate about five miles back up the road.	Lady Ridgemere: Idem u Ridgemere Hall. To je posjed udaljen 8 kilometara . (S2E7, 04:41)
---	---

Službeni ekvivalent može nastati korištenjem bilo koje od ranije navedenih strategija (osim izostavljanja).

7.5. Zaključak analize

Učestalost elemenata kulture očekivana je, ali svejedno zapanjujuća. Pomnije razmatranje svega što zapravo obuhvaćaju elementi kulture čini još jasnijom činjenicu koliko su neizbježni u tekstu. Prevoditelj je koristio sve navedene prijevodne strategije, ali može se razaznati njegova naklonost generaliziranju i supstituciji, to jest strategijama orijentiranim prema ciljnom tekstu koje umanjuju stranost izvornog teksta i približavaju ga ciljnoj publici. To se može vidjeti i u tome da, čitajući samo prijevod, mnogi elementi kulture izvornog jezika ostaju neopaženi. To je također bilo očekivano – kako je žanr u pitanju komedija, prevoditelj se morao pobrinuti da je njezin primarni cilj, humor, dostupan ciljnoj publici makar to značilo i gubitak kulturne specifičnosti izvornika. Sama popularnost serije *Mučke* u Hrvatskoj dokazuje da je u prijenosu humora bio uspješan. Ipak, jasno je da se određeni postotak humora u prijevodu izgubio, upravo zbog nemogućnosti prijenosa elemenata kulture. Mora se napomenuti i da mnogi elementi kulture u izvorniku možda neće biti prepoznatljivi ni pripadnicima izvorne kulture, zbog čega je njihov prijenos u ciljnu kulturu još više otežan.

Iz analize prijevoda jasno je da i sam odabir prijevodnih strategija ne ovisi strogo o kategoriji elementa kulture koji se prevodi već o kontekstu izraza. Pedersenova taksonomija prijevodnih strategija pokazala se korisnim alatom za evaluaciju prijevoda kao i za istraživanje načina prevođenja elemenata kulture koje može pomoći u budućim prijevodima. Međutim, mora se napomenuti da postupci korišteni u prijevodu nisu strogo definirani navedenim strategijama i mogu nastati njihovom kombinacijom. Prevoditelj se može koristiti otprije određenim strategijama, pristupima, pomagalima i normama u stvaranju prijevoda, ali na koncu njegov mu je um najvažniji alat, zbog čega dva prevoditelja nikada neće napraviti potpuno jednak prijevod istog teksta.

8. Zaključak

Kultura i jezik nerazdvojni su – jezik nastaje iz kulture, a kultura se izražava jezikom. Njezin utjecaj na značenje ne može se zanemariti. Kultura je ključan element u komunikaciji i među osobama iste kulture, kao i među osobama iz dvaju različitih kultura, te zajednička iskustva, ili pak njihov manjak, imaju utjecaj na percepciju komunikacije.

Prevođenje zato nije samo proces prijenosa teksta iz jednog jezika u drugi već i premošćivanje razlika dvaju ili više kultura. Zbog toga, istraživanje prevođenja kulture ključno je za teoriju prevođenja. Teorija navedena u radu dokazuje da općenito prevoditelj može postupati s kulturom u tekstu na dva načina – ostaviti elemente kulture izvornoga teksta što netaknutijima, ili prilagoditi izvorni tekst kulturi ciljane publike. Oba pristupa imaju svoje prednosti i nedostatke. Prevoditelj mora pažljivo sagledati sve vankontekstualne čimbenike koji utječu na prijevod kako bi se odlučio za najadekvatniji pristup. To je vidljivo i u prijevodu analiziranom u ovome radu, prilikom čije je izrade prevoditelj morao razmotriti izvornu kulturu, kontekst izvornog djela, skopos prijevoda, očekivanja i znanja ciljane publike, kao i ograničenja samog medija. Klasifikacije elemenata kulture i prijevodnih strategija pomažu nam istražiti i razumjeti procese koji se događaju prilikom prevođenja i analizirati uspješnost prijevoda.

Razlike između kultura veće su što su dvije kulture udaljenije. Ipak, ne može se reći da postoje dvije ljudske kulture toliko strane jedna drugoj da je komunikacija između njih nemoguća. Bez obzira na to, nedostatak ekvivalentnih pojmova u ciljnom jeziku za svaku pojavu iz izvorne kulture uvijek će onemogućavati proizvodnju „savršenog“ prijevoda koji značenje i formu prenosi u simetričnom omjeru, te će kompromisi uvijek biti neizbježni.

9. Popis epizoda

- (1) "Cash and Curry." *Only Fools and Horses*, created by John Sullivan, season 1, episode 3, BBC, 1981.
- (2) "A Touch of Glass." *Only Fools and Horses*, created by John Sullivan, season 2, episode 7, BBC, 1982.
- (3) "Friday the 14th." *Only Fools and Horses*, created by John Sullivan, season 3, episode 3, BBC, 1983.
- (4) "It's Only Rock and Roll." *Only Fools and Horses*, created by John Sullivan, season 4, episode 4, BBC, 1985.
- (5) "From Prussia with Love." *Only Fools and Horses*, created by John Sullivan, season 5, episode 1, BBC, 1986.
- (6) "Stage Fright." *Only Fools and Horses*, created by John Sullivan, season 7, episode 3, BBC, 1991.

10. Bibliografija

- Aixela, Javier Franco. »Culture-Specific Items in Translation.« Alvarez, Roman i Carmen-Africa Vidal. *Translation, Power, Subversion*. Clevedon: Multilingual Matters LTD, 1996. 52-79.
- Barker, Chris i Dariusz Galasinski. *Cultural Studies and Discourse Analysis*. London: SAGE Publications, 2001.
- Bassnett, Susan i Andre Lefevere. *Constructing Cultures: Essays On Literary Translation*. Bristol: Multilingual Matters, 1998.
- Chen, Yan i Jingjing Huang. »The Culture Turn in Translation Studies.« *Open Journal of Modern Linguistics* (2014): 487-494. Web.
- Denotacija*. Ur. Bruno Kragić. 2021. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 30. Kolovoz 2023. <<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=14586>>.
- Hartley, John. *Communication, Cultural and Media Studies, The Key Concepts*. London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2002.
- House, Julianne. *Translation Quality Assessment: Past and present*. London: Routledge, 2015.
- Hussein, Basel Al-Sheikh. »The Sapir-Whorf Hypothesis Today.« *Theory and Practice in Language Studies* 2.3 (2012): 642-646. Web.
- Kharina, Alla. »Realia in Literary Translation.« University of Oslo, 2018.
- Kramsch, Claire. *Language and Culture*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
- Kultura*. Ur. Bruno Kragić. 2021. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=34552>>.
- Nedergaard-Larsen, Birgit. »Culture-bound problems in subtitling.« *Perspectives: Studies in Translatology* (1993): 207–241.
- Nida, Eugene i Charles Taber. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: E. J. Brill, 1969.
- Pedersen, Jan. *Subtitling Norms for Television; An exploration focussing on extralinguistic cultural references*. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam, 2011.
- Reiss, Katharina i Hans J. Vermeer. *Towards a General Theory of Translational Action; Skopos Theory Explained*. London: Routledge, 2014.
- Snell-Hornby, Mary. *Translation Studies: An Integrated Approach*. Amsterdam: J. Benjamins Publishing Company, 1988.
- Tylor, Edward B. *Primitive Culture*. London: John Murray, 1871.
- Venuti, Lawrence. *The Translator's Invisibility; A history of translation*. London: Routledge, 1995.
- Williams, Raymond. *A Vocabulary of Culture and Society*. New York: Oxford University Press, 1976.
- Znak*. Ur. Bruno Kragić. 2021. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 30. Kolovoz 2023. <<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=67350>>.

